

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 42, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 05.06.2025

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 08.08.2025

Sayfa / Page: 115-126

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Dr. Mustafa Hasanveli

“KUTSAL İNSAN” FENOMENİ BAĞLAMINDA DEDE KORKUT HİKÂYELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öz

Kutsal veya kutsallık kavramı her toplumda görülmektedir. Kutsal olan şeyler insanların ilgisini çeker ve merakını uyandırır. Maddî güç kutsaldan destek alarak pekişmektedir. “Kutsal zaman” ve “kutsal mekân” kavramları fenomenolojik olarak oturmuş bulunmakta ancak; “kutsal insan” kavramı ise henüz muhkem bir zemine oturmadığı görülmektedir. “Veli kültü” bir bakıma “kutsal insan” kavramının bir parçasını temsil eder. Çünkü kült halini alması ve menkıbelerinin yaygınlaşması için belli bir zamana ve inanç pratiklerine ihtiyaç duyar. Dede Korkut da hikâyelerinde yaşadığı gibi zihinlerde yaşamakta ve “velâyet sahibi” olmasının bilge kişiliğini pekiştirdiği görülmektedir. Ancak kutsallık ve maneviyatla irtibatlı bir şahıs olduğu ve gerçekten uzaklaşmadığı için her zaman bilge kişiliğiyle ön plana çıkar. Bu çalışmada, Dede Korkut Hikâyeleri ile ilgili literatür taraması yapılarak Dede Korkut Hikâyeleri incelenmiştir. Böylelikle Dede Korkut’ un Oğuz toplumunda “kutsal insan” olarak görülmesinin nedenlerine cevap aramaya çalışılmıştır. Türk kültüründe kutsallıkla irtibatlandırılan Dede Korkut’la beraber kutsallıkla gerçek arasındaki bağlantının sözlü geleneğe nasıl yansıdığı irdelenmiştir.

Keywords: Kutsal, Kutsal İnsan, Dede Korkut, Veli, Oğuz Toplumu.

A STUDY ON DEDE KORKUT STORIES IN THE CONTEXT OF THE “HOLY MAN” PHENOMENON

Abstract

The concept of the holy or sacred is present in every society. Holy things attract people's interest and arouse their curiosity. Material power is reinforced by drawing support from the sacred. The concepts of “holy time” and “holy place” are phenomenologically established, but the concept of the “holy person” has yet to find a firm footing. The ‘cult of the saint’ represents, in a way, a part of the concept of the ‘holy person.’ This is because it requires a certain time and belief practices to take the form of a cult and for its legends to spread. Dede Korkut lives on in people's minds, just as he lived in his stories, and his status as a ‘saint’ reinforces his wise personality. However, because he is a person connected to sanctity and spirituality and does not stray from the truth, he always comes to the fore with his wise personality. In this study, the Dede Korkut Stories were examined by conducting a literature review on the Dede Korkut Stories. Thus, an attempt has been made to find answers to why Dede Korkut is seen as a “holy man” in Oğuz society. Along with Dede Korkut, who is associated with holiness in Turkish culture, the connection between holiness and reality and how it is reflected in the folk tradition has been examined.

Keywords: Holy, Holy Man, Dede Korkut, Saint, Oğuz Society

Giriş

“Kutsal”, TDK sözlüğünde *Güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken; kutsi, mukaddes, mübarek*” olarak tanımlanırken, “Kut” ise *“İlahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket”* olarak tanımlanmıştır (URL-1). Her ikisinin karşıladıkları tanımlara bakıldığında “kut” ile “kutsal” arasında bir bağlantı olduğu görülmektedir. Eski Türk inanışlarında “kut” inancı vardı. Bu durumu ifade eden Çeribaş, *Türk Kültüründe Kut İnancı ve Kut Aktarma Yolları* adlı çalışmasında “kut” ve “tin” terimleri üzerinde durarak eski Türklerde “kut”a sahip olan varlıkların kutsallıkla vasıflandırıldığını belirtir (Gökbel’den akt. Çeribaş 2021:1186).

İnsanlık tarihi boyunca bir şeylere kutsallık atfedilmesi yaygın bir olgudur. İnsanlar kutsalla bağ kuran birtakım nesnelere, zamana ve mekâna kutsallık atfetmişlerdir. Bunun en önemlilerinden biri de kutsal olarak bilinen insandır. Çünkü insan, kutsal olan şey hakkında bilgi verir ve diğer insanlarla onun arasında bir köprü kurar. Kutsal insan kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için başta “kutsal” kavramı üzerinde durmanın faydası olacaktır. Bu konuda önemli bir çalışma olan *İnsan ve Kutsal* adlı eserinde Roger Caillois kutsalın tanımını şöyle yapmaktadır: *“Bazı şeylerin (tapınma araçlarının), bazı varlıkların (kralın, rahibin), bazı mekânların (Pazar günü, Paskalya günü, Noel günü vb.) Sabit ya da geçici bir özelliği gibidir kutsal”* (2023: 22). Caillois’in ifadelerinden de anlaşılıyor ki zaman ve mekân kavramları içerisinde her anın ve mekânın değil, bazılarının; hususen tapınma araçları içerisinde kutsalla irtibatı olan aynı şekilde kutsalın birer temsilcisi görülen rahip ve kral gibi kimselerin kutsallıkla bağlantılı olarak görülmesi, varlıklar içerisinde çok az ve seçkin bir kısmının kutsallıkla irtibatlandırıldığını göstermektedir. Söz gelimi William E. Paden’in *Kutsalın*

Yorumu adlı çalışmasında “Feuerbach’a göre din önceki idealistik filozoflarda olduğu gibi, kendisini insanlıkta gerçekleştiren ‘kutsal’ değildir, aksine insanlığın kendisini ‘onda’ gerçekleştirmesidir” (2008: 33) ifadesinde din veya kutsalın insanla olan irtibatından ziyade, insanın kutsalla olan bağlantısını “kutsal insan” aracılığıyla sağlandığı inancına dikkat çekilmektedir. “Kutsal Mekân’: Fenomenolojik Bir Analiz” adlı çalışmada, “kutsal”ın tezahür etmesinden hareketle mekânın kutsallaştığını kabullenmektedir” (Tatar 2017: 9) şeklindeki ifadede “kutsal mekân” ile “kutsal” arasındaki bağlantıda; kutsal mekânın, kutsalın tezahür etmesi sonucunda oluştuğu düşüncesi ifade edilir. Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* adlı çalışmasında, *Duyu Dışı Algı ve Doğaüstü Güçler* kısmında şamanlara ve büyücülere atfedilen birtakım doğaüstü güçlerin olması, ayrıca; “büyülü uçuş” fenomeninin *cennet ve yeryüzü* arasında iletişimin mümkün olduğu inancı gerçekçi “tinsel bir deneyim” olduğunu belirtmektedir (2017: 98). Eliade’nin ifadelerinden anlaşılıyor ki insanın doğaüstü olan şeylere olan ilgisi, gizemin peşinde olması her dönemdeki toplumlarda var olan bir olgudur. Bu gücü barındıran şaman veya başka kimseler bir nevi kutsalla bağlantılı olduğuna inanılan ayrıcalıklı kimseler olarak kabul görmekte, insanların saygı, sevgi ve ilgisini kazanmaktadır. İnsanların kutsal veya kutsalla bağlantısı olduğuna inanılan insanlardan destek aldıklarını ve onunla daha güçlü hâle geldiklerini şu ifadeler teyit etmektedir: “Tarihte egemen güçler güçlerini pekiştirmek için kutsallıktan destek almışlardır. Böylelikle güç ve iktidarlarını kutsallıkla taçlandırarak meşrulaştırmışlardır” (Gündüz 2020: 9). Görülüyor ki gerek maddi gücü elinde tutanlar gerekse semavi inanışların koruyucusu ve yayıcısı olduklarına inanılan kimseler, inanışlarını daha kalıcı hale getirmek için kutsalla desteklemişlerdir. Her inanç sisteminin kutsal olanla veya kutsal görülen şeylerle irtibatlı olduğu söylenebilir. Kutsalla irtibatı olmayan bir inanış insanlar tarafından benimsenmez ve zayıf kalır. İnsan, olağanüstü olanla ve maddi gücün üstünde manevî bir güce daima meraklı olduğundan ve daha güçlü gördüklerinden inandığı şeyleri kutsalla irtibatlandırmak ister. Ancak kutsallık farklı toplumlardaki insanlara ve hatta bireylere gelene kadar birbirinden farklı şekilde tanımlanır. Dolayısıyla toplumdan topluma kutsal görülen şeyler değişmektedir. Bu yönüyle inanışlar da farklılıklar göstermektedir.

Türklerin geçmişteki gelenek ve göreneklerini, halkın günlük yaşantısı ve inançlarını en iyi şekilde yansıtan eserlerden biri olan Dede Korkut hikâyeleri, kendi dönemi içerisinde bulunduğu coğrafyanın kültürünü, gelenek ve görenekleri, yaşam şekillerini, günlük faaliyetleri, yemek ve giyim kültürleri gibi hayata dair birçok alanda, bulunduğu dönem hakkında bilgi vermekte ve fikir sahibi yapmaktadır. Yaşadığı coğrafyanın çeşitli izleri taşıması açısından büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir (Buldur vd. 2016: 927). Bu doğrultuda Çetin’in Dede Korkut hikâyeleri hakkında verdiği şu bilgiler önemlidir: “Dede Korkut Hikâyeleri, 13. yüzyılda Kuzeydoğu Anadolu’ya yerleşen Müslüman Oğuz Türklerinin toplumsal, siyasi, kültürel, ekonomik, askerî ve dinî hayatlarını yansıtan destani halk hikâyeleridir. Uzun zaman sözlü gelenekte yaşayan bu hikâyeler, 15. yüzyılda Akkoyunlular Dönemi’nde yazıya geçirildi” (2017: 55).

Dede Korkut hikâyelerinin en önemli kahramanı Korkut Ata’nın Türk toplumunda çok sevilen bir şahsiyet olduğu bilinmektedir. Halk inanışlarında kutsal zaman ve kutsal mekân önemli bir yer ihtiva etmektedir. Kutsal insan da bu iki olgu arasında önemli bir rol üstlenmekte, kutsalın kaynağı ile diğer insanlar arasında köprü görevi görmektedir. Bu yönüyle Oğuz Boyları içerisinde önemli ve stratejik noktalarda Dede Korkut’u sahnede görürüz. Bey ve Han oğulları ve diğer halk, bir müşküleri

olduğunda kutsallık atfedilen ve velayet yönü güçlü olduğuna inanılan Korkut Ata'ya başvurmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde Korkut Ata, evlenmeleri için Bey oğullarına yardımcı olur. Henüz isim verilmeyen çocuklara isim vermesi için kendisine müracaat edilir. Ayrıca Allah tarafından kalbine gelecek bilgisinin ilham edildiğine inanılan ve duasına başvurulman manevi yönü güçlü bir şahsiyet olarak kabul görür. Çalışmamızda Korkut Ata'nın bu yönleri üzerinde durulmaktadır. Korkut Ata'nın isim vermede yetkinliği, İsm-i Âzamla alkış ve kargışlarının kabul olması, keramet ehli olması ve Dede Korkut hikâyelerinin sonlarında “*Dedem Korkut boy boyladı soy soyladı*” sözüyle gelerek yaşananları kısaca özetleyip dua ve öğütlerde bulunması Dede Korkut'un Oğuz boylarında önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. *Dede Korkut Hikâyelerinin* farklı yönlerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birkaç tanesi şu şekilde sıralanabilir: Metin Ekici (2019) “13. Dede Korkut Destanı: ‘Salur Kazan’ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi’ Boyunu Beyan Eder Hanım Hey”, İ. Çetin Derdiyok (1993) “Dede Korkut hikâyelerindeki Olağanüstü Motifler ve Kaynakları”, Yaşar Kalafat (2008) “Dedem Korkut’un Kurdu”, Berat Alptekin (1998) “Kazakistan Kaynaklarına Göre Dede Korkut’un Doğumu”, Öcal Oğuz (1996) *Dede Korkut Boylarından “Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı’nın Tahlili*, Umay Günay (1998) *Dede Korkut hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili*, Ahmet Bican Ercilasun (1998) *Deli Dumrul İle Kazakların Korkut Atası Arasında Bir Mukayese*.

Bu çalışma, diğer çalışmalardan farklı olarak Dede Korkut hikâyelerinde kutsal insan olarak görülen Dede Korkut’un Oğuz boylarındaki rollerine, neden kutsal görüldüğüne, kutsal görülmesiyle hangi rolleri üstlendiğine, Türk kültüründe kutsal görülen insan ile gerçeklik arasında nasıl bir denge kurulduğuna ve bunun sözlü kültür ürünlerine yansımalarına dair bazı sorulara cevap vermektedir. Değerlendirmede esas alınan metinlerden başta Sadettin Özçelik (2016) ’in *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin* adlı çalışması olmak üzere, Orhan Şaik Gökyay’ın (2006) *Kitab-ı Dedem Korkut Âlâ Lisan-ı Taiife-i Oğuzan* ve Miyasoğlu’nun (2019) *Dede Korkut Kitabı*’ndan ve diğer kaynaklardan faydalanılmıştır.

1. Korkut Ata’nın Kutsallığını Gösteren Bazı Özellikleri

1.1. Korkut Atanın Velâyet ve İlham sahibi Olması

Veli, Allah dostu, eren ve ermiş anlamına gelmektedir. Evliya olan kimseler, diğer insanlar tarafından bazı üstün özelliklerle vasıflandırılır (Arık, 2017: 85). Atlı, veli kültü hakkında bazı tespitlerde bulunmakta, bir toplumda veli kültürünün oluşmasını bazı şartlara bağlamaktadır. Velinin bulunduğu toplumdaki hayatın *sosyal, dini ve ahlaki* temsilcisi olmasının yanında insanları onun etrafında toplayan ve kült haline getiren kerametlere sahip olması ve ününün yayılarak daha genel hale gelmesi gerektiğini belirtir (2017: 46). Aşağıdaki ifadede Korkut Ata’nın Oğuzların bilge bir kişisi olduğu, gayb ve gelecekle ilgili verdiği bilgilerin doğru çıktığı, aynı zamanda Allah tarafından kalbine gaybi bilginin ilham edildiği belirtilmektedir. Böylelikle Korkut Ata’nın Türk halkı tarafından çok sevildiği, onlar için *dini, ahlaki ve sosyal* açıdan önemli bir kılavuz ve kutsal bir insan olduğu görülmektedir: “*Resûl ‘aleyhi’s-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler. Bir er yaşadı. O kişi, Oğuz’un tamam bilicisiydi. Ne derse olurdu. Gaipten türlü haber verirdi. Hak Ta ‘âla onun gönlüne ilham ederidi*” (Özçelik 2016: 619). Yukarıdaki ifadede de anlaşılıyor ki Korkut Ata’nın Oğuzlar tarafından çok sevilmesine neden olan bazı özellikleri bulunmaktadır.

Bunlar: başta, gelecekte doğru haber vermesi, verdiği haberlerin doğru çıkmasının yanı sıra; bilge bir kişi olması ve gaybî bilginin Allah tarafından kendisine ilham edilmesi inancı gibi nedenler sayılabilir. Hikâyelerde Dede Korkut'un velayet sahibi olduğunu gösteren bazı sahneler dikkat çekmektedir. Söz gelimi; *Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek* hikâyesinde Korkut Ata, Karçar'ın kız kardeşini Bamsı Beyrek'e istemeye gelir. Karçar Dede Korkut'u alaya alır. Dede Korkut şöyle bir sözde bulunur: “*Aydan arı, güneşten görklü kız kardeşin Banu Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye geldim*” (Miyasoğlu 2019: 93). Bu şekilde devam eden hikâyede, Deli Karçar, Dede Korkut'un peşine düşer ve nihayetinde onu yakalar. Dede Korkut İsm-i Âzam okuyarak Allah'a sığınır. Deli Karçar Korkut Ata'yı vurmak üzere iken Dede Korkut, “*Vurursan elin kurusun*” şeklinde kargışta bulunur. Böylelikle Karçar'ın elleri havada asılı kalır (Miyasoğlu 2019: 95; Özçelik 2016: 661). “*Bu keramet Dede Korkut'un ermişliğine yorulur ki daha çok İslamiyetle ilgilidir*” (Gökyay 2006: 1023). Bu sahnede görülüyor ki âdeta bir sır olan İsm-i Âzam Korkut Ata tarafından bilinmektedir. Ancak hikâyelerin genelinde Korkut Ata'nın İsm-i Âzam' başvurduğu yer olarak burası gözükmektedir. Hikâyenin devamında Deli Karçar, Dede Korkut'un bedduası üzerine elleri kuruyunca Dede Korkut'a sığınır. Elinin düzelmesi için dua ve tevbede bulunarak Dede Korkut'un ona dua etmesini ister. Dede Korkut Allah'a ilticada bulunmasıyla Karçar'ın eli eski haline döner. Böylelikle kız kardeşinin Bamsı Beyrek'le evlenmesi için bazı şartlar sunar. Dede Korkut halkına geri döndüğünde herkesi şaşırtır. İnsanlar, Dede Korkut'un Karçar'dan nasıl kurtulduğunu sorarlar. Dede Korkut bunu Allah'ın yardım ve inayetine bağlar. Ayrıca erenlerin yardımının ona ulaştığını söyler.¹Bu olayda da hikâyelerde Dede Korkut'un Allah'a aşırı bir teslimiyet içerisinde olduğu erenler ile olan manevî iletişiminin kutsalla olan irtibatını pekiştirdiğini gösterir.

1.2. Oğuzların Bilge Bir Danışmanı Olarak Ad Vermesi ve Sorunları Çözmesi

Dede Korkut'un kutsal olarak görülmesinin bir sonucu olarak ad verme görevi ona bırakılır. Acıpayamlı'ya göre: İnsana, nesneye ve bitkilere **ad verme** işlemi bütün dünyada görülmektedir. Ad verme eylemi insanın dünyada var olmasıyla başlamış; zamanla gelenek, görenek ve inanç boyutlarıyla bir folklor olayı haline gelmiştir (1992:1). Anadolu'da ad verme eylemi, genellikle belli bir yaşa ve yetkinliğe ulaşmış kutsalla irtibatı olduğuna inanılan kişilere yaptırılır. Kızıoğlu'nun belirttiğine göre, birçok toplumda ad verme işlemi Tanrı tarafından kutsandığına inanılan kimseler tarafından yapılmaktadır (2021: 46). Korkut Ata hem bilge hem de kutsal bir insan olarak görülmesinden dolayı Türk boyları içerisinde önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Topluluk içerisinde bey çocuklarının isimlerini verebilecek derecede kıymet ve hürmetle karşılanır. Dede Korkut'un bu yönüne dikkat çeken Batur'un belirttiğine göre, Dede Korkut Oğuz Türkleri arasında âdeta bir “*danışman ya da yaşam koçu*” olarak görüldüğünden, Dede Korkut hikâyelerinde önemli bir yeri olan ad verme işlemi her zaman Dede Korkut tarafından yapılır (Batur & Soyuçok 2015: 411). Ayrıca, Şahin'in belirttiğine göre; Dede Korkut hikâyelerinde en önemli karakter olan Dede Korkut Oğuzlar 'da “*yüce birey*” olarak görülür. Toplumun zor durumlarında onların sorunlarını çözen “*kutsal bir kişiliğe sahip 'aksakallı'*” olarak görülmektedir (Şahin 2019: 43) Karakterin 15 yaşına kadar “*çocuk*” olarak anıldığı zorlu bir imtihandan sonra adını kazanarak Dede Korkut tarafından onandıktan sonra bir isme sahip oldukları görülmektedir (Şahin 2019: 47). Dede Korkut

¹ Bk.:Özçelik 2016: 662

Hikâyelerinde doğrudan Dede Korkut tarafından isim verilen kişiler Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Basat'tır (Eyüboğlu 2022: 92). Her ne kadar kutsal ve manevi biri olarak görülen Dede Korkut, Bey çocuklarının adlarını bırakma eyleminde gerçeklikten kopmamaktadır. Gerçekte yine kişi kendi ismini gösterdiği kahramanlıkla kazanır. Zira Dede Korkut'un gelişigüzel bir şekilde isim vermediği görülmektedir. Ad verme törenine bağlı olarak gerçekte manevi olanı harmanlayarak gayet bilge bir şekilde kılavuzlukla, yaşantıya uygun gelecek bir tarzda isim vermektedir. Dede Korkut hikâyelerinde isim verme işlemleri şu şekilde özetlenebilir. Ad verilmesi için bir meydana bırakılan üç çocuktan ikisi kaçar. Dirse Han'ın oğlu kaçmaz ve boğayla mücadele eder. Boğanın başını keser ve Dede Korkut'un ona isim vermesi için çağrılır. Dirse Han'ın oğluna *"Boğaç" ismini bırakır ve hayır temennide bulunur* (Miyasoğlu 2009: 50). Eliuz, Boğaç'ın isim almasında, fizik gücüyle boğayı alt etmesinin yanında zekâsını da kullanarak maddi güce karşı *"manevî-akıl"* gücünden de faydalandığını belirtir. Boğaç'ın bu adı almasında cesaret ve kahramanlığı gibi özel özellikleri etkili olmuştur (Eliuz 2001: 66).

Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu hikâyesinde erkek çocuğu ve mirasçısı olmayan Bay Böre Bey, Bayındır Han'ın İç Oğuz ve Dış Oğuz beyleri için hazırladığı beylik çadırına Bayındır Han'ın sohbetine katılır. Bay Böre, Bayındır Han'ın yanında Kara Güne Oğlu Kara Budak ve Kazan Oğlu Oruz'u görünce baya hayıflanır ve erkek çocuğu olmadığı için ağlamaya başlar. Ağladığını gören beyler ona dua ederler *"O zamanda beylerin duası dua, ilenci ilençti; duaları kabul olurdu."* (Özçelik 2016: 655) Burada Dede Korkut'u henüz sahnede² görülmemektedir. Hikâyenin devamında Bay Böre Bey'in bir erkek çocuğu olur, on beş yaşına kadar birçok kahramanlıkta bulunur böylelikle Bay Böre Bey'in oğluna ad vermek için Dede Korkut çağrılır. Dede Korkut gelerek ona isim verir:

"Allah Taala senin oğluna fırsat versin!

Sen oğlunu Bamsam! diye seversin;

Bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun!

Adını ben verdim, yaşını Allah versin! dedi" (Özçelik 2016: 658).

Dede korkut'un Bay Büre'nin oğluna Bamsam (Bamsı Beyrek) ismini vererek ona duada bulunması (Miyasoğlu 2019: 86) ve bu tür ortamlarda Beylerin onu çağırımları Oğuz boyunda onun kutlu bir kişi olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Dede Korkut'un ad verdiği kişiler ve geçtiği hikâye

1	Bamsı Beyrek	Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu
2	Boğaç Han	Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu
3	Basat	Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy

Tablo 1: Dede Korkut'un isim verdiği kişiler

Oğuz boyunda önemli görevler üstlenen Dede Korkut'un insanların sorunlarını çözdüğü görülmektedir. Halkın içinde çıkamadığı zorlukları onun çözmesini isterler. Bunlar bireysel sorunlar

² Bu ifade Dede Korkut'un hikâye sonrasında düzenli bir şekilde gelerek dua etmesi ve öğüt vermesinden dolayı kullanılmaktadır.

olduğu gibi toplumsal sorunlar olarak da görülmektedir. Ayrıca insanların yapmak istedikleri işleri önce ona danışmaları, onun söylediklerini bir emir gibi saygı ve hürmetle yerine getirmeleri hikâyelere şu şekilde yansımıştır:

“Korkut Ata, Oğuz kavminin müşkülünü (sorunlarını) hallederdi. Her ne iş olsa Korkut Ata’ya danışmayınca işlemezlerdi. Her ne buyursa kabul ederlerdi, sözünü tamam ederlerdi.” (Özçelik 2016: 619).

Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu hikâyesinde, Bamsı Beyrek beşik kertmesi olan Bay Bican Bey’in kızı Banu Çiçek’le evlenmek ister. Ancak bazı engeller bulunmaktadır. Banu Çiçek’in erkek kardeşi Deli Karçar kardeşini isteyen öldürürmüş. Bu durumda yine Oğuz’un bilge kişisi olan Dede Korkut’un bu sorunu çözmelerini isterler. Benzer şekilde Dede Korkut’un halkın problemlerini çözmesi **Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Boyda** görülmektedir. Tepegöz Oğuz’a zarar verince halk toplanıp bir çareye bulmaya çalışırlar. Ancak Tepegözle bir türlü baş edemezler. Bunun üzerine bu sorunun çözümü için Dede Korkut’u çağırırlar. Dede Korkut Tepegöz’e gider aralarında şöyle bir konuşma gerçekleşir.³

Dede Korkut:-*Oğul Tepegöz, Oğuz elinde perişan oldu. Bunaldı. Ayağının toprağına beni gönderdiler. Sana haraç verelim, derler.*

Tepegöz:-*Günde altmış adam verin yemeye, dedi.*

Dede Korkut:-*Bu şekilde sen adam bırakmaz, tüketirsin. Ama günde iki adam ile beş yüz koyun verelim, dedi. Dede Korkut böyle deyince*

Tepegöz:-

-Peki öyle olsun, evet; hem bana iki adam verin, benim yemeğimi pişirsin, ben yiyeyim, dedi (Özçelik 2016: 728-729).

Yukardaki durumdan anlaşılıyor ki Dede Korkut Hikâyelerinde Oğuz’dan her gün birçok adama zarar veren Tepegöz dahi Dede Korkut’un farklı ve özel bir şahsiyet sahibi olduğunun farkındadır. Onun söylediklerine kulak asmakta ve hatta çözüm tekliflerini kabul etmektedir. Ayrıca Oğuz’un en zor durumlarında yine Dede Korkut’un çıkıp sorunlarını çözmesi Dede Korkut’un yalnızca bireysel sorunlara çare olmadığı, aynı zamanda toplumsal problemlere de çareler ürettiği ve fedakârlıkta bulunduğu görülmektedir. Sözgelimi, Oğuz boyunda Dede Korkut’un ölümü göze alarak halkın problemlerini çözmeye çalıştığı en önemli sahnelerden biri Tepegöz ve Karçar’ın yanına giderek onu ikna etmeye çalışmasıdır. Bu da hikâyelerde Dede Korkut’un cesaret ve diğerkâmlığını göstermektedir.

Dede Korkut’un bilge bir kişi olduğuna da hikâyelerdeki birçok sahnede rastlarız. Günlük hayatla ilgili birçok bilgiyi bilmesinin yanında, İslam bilgisi de oldukça fazladır. Hz. Muhammed, Ebu Bekir-i Sıddık, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ayrıca Yezit’ ten söz eder. Affan oğlu Hz. Osman’dan hatta Hz. Osman’ı Kurân’ın hemen sonrasında bahsetmesinde, Hz. Osman’ın Kurân okurken şehit edildiği bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Bunun dışında Kuran sûrelerinden Yasin ve Amme sûrelerinden de söz etmektedir:

Dede Korkut yine söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Ağız açık över olsam, üstümüzde Tanrı görklü.

³ Bk.: Özçelik 2016:660

*Tanrı dostu, din önderi Muhammed görklü.
 Muhammed'in sağ yanında namaz kılan Ebu Bekir Sıddık görklü.
 Otuz cüzün ilkidir Amme (Kuran'ın 30. Cüzü) görklü.
 Hecsinleyn doğru okunsa Yâsin görklü.
 Kılıç vurup dini yaydı, Şah-ı merdan Ali görklü.
 Ali'nin oğulları, Peygamber torunları
 Kerbela ovasında Yezidiler elinde şehit oldu;
 Hasan ile Hüseyin iki kardeş. Birlikte görklü.
 Yazılıp düzenlenip gökten indi, Tanrı ilmi Kur'an görklü..." (Özçelik 2016: 621).*

1.3. Hikâyelerin Sonunda Sahneye Çıkıp Öğüt Vermesi ve Dua Etmesi

Dede Korkut hikâyelerinde birçok sahnede dua edildiği görülmektedir. Bu dualar hikâyelerin sonunda olaya dâhil olup, olayları kısaca özetleyen Dede Korkut tarafından yapıldığı gibi hikâyedeki diğer şahıslar tarafından da yapılmaktadır. Bu dualar çeşitli şekilde dualar sınıfına girer. Yılmaz'ın çalışmasına göre; Dede Korkut hikâyelerinde görülen dualar hikâyelere, "*İsm-i Âzam*", "*şükür*", "*medet*" ve "*toplular*" olarak yansımaktadır (Yılmaz 2010: 151-153). Kutsalla irtibatlı olarak bilinen insanlar, maneviyatı telkin etmekte ve maddi olanın iç yüzünü insanlara anlatmaya çalışmaktadır. Korkut Ata, zaman zaman nasihatleriyle dünyanın geçiciliğinden dem vurmakta, insanın ve dünyanın sonunun ölüm olduğu ifade edilmektedir. Sözgelimi, Dede Korkut'un hikâye sonunda sahneye çıktığı bölümde bir bütün olarak görülen Dede Korkut'un sözleri muhteva olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hikâyenin özeti içerisinde öğüt şeklinde verilmekte ve genellikle dünyanın faniliği vurgulanmaktadır. Aynı cümleler hemen hemen bütün boylarda tekrarlanmaktadır:

"Hani dediğim bey yiğitler
 Dünya benim diyenler
 Ecel aldı, yer gizledi.
 Fâni dünya kime kaldı;
 Gelimli gidimli dünya
 Son ucu ölümlü dünya" (Miyasoğlu 2019: 81)

Dede Korkut hikâyelerinde topluluğa çağrılan Korkut Ata'nın yapmış olduğu dualar hikâyenin muhtevasıyla bir bütünlük arz etmektedir. Her ne kadar Dede Korkut genellikle hikâyelerin sonlarında görölse de hikâyeye hâkim olduğu görülür. Bu durum hikâyeyi icra eden kişinin durumuyla da ilgili olabilir. Hikâyeleri ve beylerin başlarına neler geldiğini çok kısa ifadelerle özetler. Sözgelimi, Basat'ın Tepegözü öldürdüğü hikâyede, Dede Korkut dua içerisinde yaşanan şeyleri kısaca özetler:

"Erlikle kardeşinin kanını aldın,
 Güçlü Oğuz beylerini sıkıntıdan kurtardın.
 Kadir Allah yüzünü ak etsin Basat dedi."
 (Özçelik 2016: 736).

Dede Korkut sahneye çıkar ve şu anlamda bir dua eder: Yiğit erenlere de dünyanın kalmadığı, bir geçit güzergâhı gibi olan dünyaya bir kervan gibi gelip göçtüklerini, ecelin herkes gibi onları da gelip aldığını, böylelikle "*fani dünya kime kaldı*" vurgusuyla dünyanın faniliğini pekiştirmektedir.

“Gelimli gidimli dünya”nın yaşantısı ne olursa olsun sonunun ölüm olacağını vurgulamaktadır. Dede Korkut hikâye sonlarında yaşananları genellikle kısaca özetleyerek “*Dua edeyim Hanım!*” sözüyle başlar. Dua ettiği kişinin durumunu, yaşantısını ve yiğitliklerini içeren bir sözde bulunur. Dua sonunda “*beş kelime dua ettik, kabul olsun!*” ifadesiyle kabulünü temenni eder. Ayrıca günahların bağışlanması için Hz. Muhammed’i şefaathçi yapar:

*Şimdi hani dediğim yeğ erenler,
Dünya benim diyenler,
Onlar da bu dünyaya geldi geçti,
Kervan gibi kondu göçtü
Onları ecel aldı, yer gizledi
Fani dünya kime kaldı?
Gelimli gidimli dünya
Önü sonu ölümlü dünya.
Dua edeyim Hanım:
Sarsılmaz kara dağın yıkılmasın!
Gölgelice koca ağacın kesilmesin!
Kanlı akan görklü suyun kurumasın!
Kanatlarının ucu kesilmesin!
Kadir seni namerde muhtaç etmesin!
At koştururken ak boz (apak) atın tökezlemesin!
Çarpıştığında kara polat uz kılıcın körelmesin!
Allah verdiği ümidin kesilmesin!
Önü sonu arı imandan ayırmayın
Ak alında beş kelime dua ettik, kabul olsun!
Derlesin toparlasın!
Günahınızı adı güzel Muhammed’e bağışlasın!
Hanım hey! (Özçelik 2016: 696-697).*

Hikâyelerinin sonunda Korkut Ata’nın yapmış olduğu duaların çoğu kısmının aynı olduğu, çok az bir kısmında yaşanan olayların bir özeti ve dua edilen kişinin ismiyle ilgili bir farklılık bulunduğu saptanmıştır. Dualarda rutin hale gelen ve kalıplaşan bazı dua sözleri ve hangi hikâyelerde geçtiği tespit edilerek tablo halinde verilmiştir. Tabloda kolaylık sağlanması amacıyla boy isimleri kısaltılarak anahtar isim seçilmiştir. Dua sözlerindeki farklılıklar belirtilmiştir.

Dua Sözleri	Sözün Geçtiği Boy
Sarsılmaz kara dağların yıkılmasın! ⁴	Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Oruz, Emren.
Gölgelice koca ağacın kesilmesin!	Boğaç Han, Salur Kazan, Bamsı Beyrek Oruz Deli Dumrul, Yegenek, Emren.
Kanlı akan görklü suyun kurumasın!	Boğaç Han, Salur Kazan, Oruz, Deli Dumrul

⁴ Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy ’da: “*Karlı kara dağların yıkılmasın!*” (Özçelik 2016: 653) şeklinde; Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu’nda: “*Yerli kara dağların yıkılmasın!*” şeklinde geçmektedir.

Kadir tanrı seni namerde muhtaç etmesin	Boğaç Han, Salur Kazan, Deli Dumrul, Oruz, Kan Turalı, Beyrek öldüğü Boy.
Ak alınla beş kelime dua ettik, kabul olsun!	Salur Kazan, Oruz, Deli Dumrul, Kan Turalı, Yegenek, Oruz, Beyrek öldüğü Boy.
Derlesin, toparlasın!	Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Oruz, Deli Dumrul, Kan Turalı, Beyrek öldüğü Boy.
Günahınızı adı güzel Muhammed'e bağışlasın! ⁵	Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Oruz, Deli Dumrul, Kan Turalı, Yegenek, Basat, Emren, Segrek, Salur Kazan(b) ⁶ Beyrek öldüğü Boy.
Allah verdiği ümidin kesilmesin!	Salur Kazan, Oruz, Kan turalı, Emren.
Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın	Bamsı Beyrek ⁷ , Emren, Segrek, Oruz, Beyrek öldüğü Boy, Kan Turalı ⁸ , Segrek, Basat, Oruz, Salur Kazan (b)
Önü sonu arı imandan ayırmasın! ⁹	Salur Kazan, Oruz, Kan Turalı.

Tablo 2: Boylarda dua sözleri¹⁰

Sonuç

Dede Korkut hikâyelerinin Türk dünyasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Dede Korkut hikâyeleri, Türk kültürü ve tarihi açısından bir hafıza görevi görmekte ve Oğuz toplumunun kültürünü günümüze taşınmasında önemli roller üstlenmektedir. Oğuz toplumu, yarı göçebe bir durumda iken halk yaşantısını ve aralarındaki ilişkileri, günlük hayat detaylarına, düğün ve tören geleneklerine, din ve inanışlarını ince ayrıntılarına kadar nüfuz etmektedir.

Oğuz boylarının yaşantılarında sevinç ve üzüntülerinde Dede Korkut'un stratejik görevlerde bulunması; topluluk içerisindeki insanlar arasındaki problemleri çözmesi, bilge kişiliğiyle insanları yönlendirmesi gibi önemli görevleri üstlenmesi hikâyelerde görülmektedir. Bunun dışında hikâyelerde Dede Korkut'un velayet ehli olması ve Allah tarafından duası ve bedduasının kabul görmesi; toplulukta onun kutsal olarak görülmesine neden olmuş, nasihat ve telkinleri yerine getirilmiştir. Bu çalışmada, Dede Korkut'un bu yönleri üzerinde durulmuş ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Dede Korkut hikâyeleri Türk toplumunun kutsala ve kutsal olana önem verdiğini göstermektedir. Ancak kutsala olan bağlılık gerçek hayatın dışında değildir. Bilakis akıl ve mantığa uygun bir şekilde, aklın sınırları dâhilinde gerçekleşmiştir. Bu durumda kutsal veya kutsalla bağlılığı güçlü olduğuna inanılan Korkut Ata'ya bazı görevler verilmiştir. Dede Korkut'un bilge bir kişi olarak bilinmesi ve hikâyelerde birçok konuda bilgi sahibi olması sözlü gelenek içerisinde Dede Korkut'un bilgisini gösterdiği gibi, hikâyeleri icra eden kimsenin de bilgi birikimini yansıtmaktadır. İlginçtir ki Dede Korkut'un hikâyelerde ölümü geçmemektedir. Her hikâye sonunda sahneye çıkarak dünyanın

⁵ Bay Böre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda: "Günahınızı adı güzel Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağışlasın!".

⁶ Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Oruz'u Çıkardığı Boy.

⁷ Son nefeste arı imandan ayırmasın!

⁸ Ecel vakti geldiğinde arı İmandan ayırmasın!

⁹ Bay Böre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda: "Son nefeste arı imandan ayırmasın!" (Özçelik 2016:680). şeklinde geçmektedir.

¹⁰ Bu tablodaki veriler, Sadettin Özçelik (2016) 'in *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin* adlı çalışmasından elde edilmiştir.

geçiciliğini öğüt verir. Beylerin çocukluk döneminde “ata” ve “dede” olarak ifade edilmesi ileri bir yaşta olduğunu gösterdiği gibi hikâyelerdeki zaman içerisinde çok sonraki yıllarda da değişmeyen bir performansla sahneye çıkması, Oğuz toplumunda kahramanların ölümsüzleştirildiğini ve kutsal olarak görüldüğünü işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Acıpayamlı, O. (1992). Türk Kültüründe "Ad Koyma Folkloru"nun Morfolojik Ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi. *IV. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara: Ofset Repromat Matbaası, s. 1-15.
- Alptekin, A. B. (1998). Kazakistan Kaynaklarına Göre Dede Korkut'un Doğumu. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (6), 639-645.
- Arık, D.& Eroğlu, A. H. (2017), *Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni*, Halk İnanışları El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Atlı, S. (2017). Kastamonu Taşköprü'de Velî Kültü I. *Sûfî Araştırmaları*. VIII (15), 43-64.
- Batur, Z. & Soyuçok M. (2015). Adın Değeri ve Değerin Adı: Dede Korkut. *International Journal Of Languages' Education And Teaching*. 3(3), 411-420.
- Buldur, A.& D. Meydan, A., & Güngör, Ş. (2016). Dede Korkut Destanlarının Kültür Coğrafyası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 925-947.
- Caillois, R.(2023), *İnsan ve Kutsal*, (Çeviren: Harun Bayrı). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Çeribaş, M. (2021). Türk Kültüründe “Kut İnancı” Ve “Kut Aktarma Yolları”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(36), 1185-1206.
- Çetin, N. (2017). Dede Korkut Kitabı'ndaki “Deli Dumrul Hikâyesi” nin İçerdiği Motiflerin Simgesel Değeri. *Türk Dili*, 67(788),55-61.
- Derdiyok, İbrahim Ç. (1993) “Dede Korkut Hikâyelerindeki Olağanüstü Motifler ve Kaynakları”, *İçel Kültürü Dergisi*, (27), s. 3-9.
- Ekici, M. (2019). 13. Dede Korkut Destanı: “Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” Boyunu Beyan Eder Hanım Hey!. *Milli Folklor*, (122),s. 5-13.
- Eliade, M. (2017). *Mitler, Rüyalar ve Gizemler* (Çeviren: Cem Soydemir), Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2001). Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi, *Bilig*, 18, 63-85.
- Ercilasun, A. B. (1998). “Deli Dumrul İle Kazakların Korkut Atası Arasında Bir Mukayese”, *Millî Folklor*, (37), s. 13-16.
- Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Boğaç Han. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 87-102.
- Gökyay, O. Ş. (2006), *Dedem Korkudun Kitabı, Kitab-ı Dedem Korkut Âlâ Lisan-ı Taiife-i Oğuzan*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Günay, U. (1998). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”. *Milli Folklor* (37), 3-12
- Gündüz, Ş. (2020), *Güç, İktidar ve Kutsal-Tanrı Kral'dan Tanrı İnsana*. İstanbul: Hikav Yayınları.

- Kalafat, Y. (2008). Dedem Korkut'un Kurdu. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (Hütad)* (9), s.309-324.
- Kızıloğlu, Müjdat. (2021). "Türklerin Ad Verme Kültüründe Ad Verici Profili", *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, s.7, s. 45-64.
- Miyasoğlu, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (1996). Dede Korkut Boylarından "Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı'nın Tahlili. *Bilig* (3), s. 138-143.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Paden, W. E. (2008), *Kutsalın Yorumu*, (Çeviren: Abdurrahman Kurt), İstanbul: Sentez Yayınları.
- Şahin, V. & Şahin, A. (2019). Epik Dünyanın Kurmaca Mitozu Dede Korkut Anlatıları (Dede Korkut Anlatılarında Kurmaca Yapı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatar, B. (2017). "Kutsal Mekân': Fenomenolojik Bir Analiz". *Milel ve Nihal* 14(2), s. 8-22.
- Yılmaz, K. (2010). Dede Korkut Destanı'nda Dua, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 144-157.

Tablolar:

Tablo 1 ve Tablo 2, tarafımızca hazırlanmış olup, tablodaki veriler Sadettin Özçelik'in (2016). *Dede Korkut-Dresden Nüshası-Metin* adlı çalışmasından elde edilmiştir.

İnternet Kaynakları

URL-1: <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 01.10.2025].

Kısaltmalar

Bk.: Bakınız

TDK: Türk Dil Kurumu

s.: Sayfa